

ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО

БОСНЮК О. П.,

здобувач кафедри цивільно-правових

дисциплін

*(Волинський національний університет
імені Лесі Українки)*

УДК 349.6

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.6.24>**АГРАРНІ РОЗПИСКИ: ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНИЙ АНАЛІЗ
ПЕРСПЕКТИВНИХ ЗАКОНОДАВЧИХ ЗМІН**

У статті проведено теоретико-практичний аналіз проєктних змін до законодавства про аграрні розписки у частині запровадження нового їх різновиду – електронних аграрних розписок.

Проаналізовано юридичну природу електронної аграрної розписки як «неемісійного цінного паперу, що фіксує безумовне зобов'язання боржника, яке забезпечується заставою, здійснити поставку сільськогосподарської продукції або сплатити грошові кошти кредитору на визначених у такому цінному папері умовах». Досліджено об'єкти, форму та порядок видачі електронних аграрних розписок.

Наголошено на неоднозначності прийняття проєкту Закону про електронні аграрні розписки № 9266 з огляду на те, що він буде набагато тісніше пов'язаним із фінансовим законодавством, ніж із діючим Законом України «Про аграрні розписки». Аргументовано, що у разі прийняття аналізованого проєкту будуть діяти два закони, які регулюватимуть різні фінансові інструменти з окремими схожими ознаками.

За результатами проведеного дослідження зроблено низку висновків. По-перше, необхідність оновлення правового механізму аграрних розписок стала очевидною не лише для науковців та практиків, але й для законодавця, що втілюється в підготовці та активному розгляді проєкту закону про електронні аграрні розписки. Для здійснення відповідного оновлення нормотворець обирає шлях утворення нового різновиду аграрних розписок, який досить серйозно відрізняється від класичного варіанту таких документів (зокрема, в частині таких важливих ознак як суб'єкти, об'єкти, форма, порядок видачі тощо). По-друге, проєктний шлях модернізації правового інституту аграрних розписок може принести не лише позитивні результати (спрощення процедури, розширення кола можливостей для видачі аграрних розписок, підвищення гнучкості у питаннях відповідальності тощо), але потенційно здатен спричинити певну дестабілізацію відносин щодо видачі, виконання, обігу аграрних розписок в цілому.

Ключові слова: аграрні розписки, правочин, сільськогосподарська діяльність, аграрні правовідносини, аграрне право, сільськогосподарська продукція, застава.

Bosnyuk O. P. Agrarian receipts: theoretical and practical analysis of prospective legislative changes

The article provides a theoretical-practical analysis of project changes to the legislation on agrarian receipts in terms of introducing a new type of them – electronic agrarian receipts.

The legal nature of the electronic agricultural receipt is analyzed as “a non-issued security that records the debtor’s unconditional obligation, secured by collateral, to deliver agricultural products or pay money to the creditor under the conditions specified in such security.” The objects, form and procedure for issuing electronic agricultural receipts were studied.

The ambiguity of adopting the draft Law on Electronic Agrarian Receipts No. 9266 was emphasized, given that it will be much more closely related to financial legislation than to the current Law of Ukraine “On Agrarian Receipts”. It is argued that if the analyzed project is adopted, two laws will be in effect that will regulate different financial instruments with certain similar features.

As a result of the conducted research, some conclusions can be drawn. So, first of all, the need to update the legal mechanism of agrarian receipts became obvious not only to scientists and practitioners, but also to the legislator, which was reflected in the preparation and active consideration of the draft law on electronic agrarian receipts. To carry out the relevant update, the rulemaker chooses the way of creating a new type of agrarian receipts, which is quite seriously different from the classic version of such documents (in particular, in terms of such important features as subjects, objects, form, issuing procedure, etc.). Secondly, the project path of modernization of the legal institution of agrarian receipts can bring not only positive results (simplification of the procedure, expansion of the range of opportunities for issuing agrarian receipts, increased flexibility in matters of responsibility, etc.), but is potentially capable of causing a certain destabilization of relations regarding issuance, execution, circulation agricultural receipts in general.

Key words: *agrarian receipts, deed, agricultural activity, agrarian legal relations, agrarian law, agricultural products, pledge.*

Вступ. Традиційні потреби сільського господарства в умовах триваючої війни лише загострилися. Подорожчання паливно-мастильних матеріалів, засобів захисту рослин, насіння, логістичних послуг – ось не повний перелік факторів, які зумовили зростання вимушених витрат сільськогосподарських товаровиробників протягом 2022–2023 років. Ці об’єктивні обставини наклалися на запущений в державі ринок земель сільськогосподарського призначення, який в обмеженому вигляді, з нетривалими перебоями функціонує вже два роки і теж вимагає від аграріїв додаткових фінансових ресурсів. Залучення позикових грошей може здійснюватися різними шляхами, серед яких нетривіальним, але досить зручним є використання аграрної розписки – товаророзпорядчого документу, «що фіксує безумовне зобов’язання боржника, яке забезпечується заставою, здійснити поставку сільськогосподарської продукції або сплатити грошові кошти на визначених у ньому умовах» [1].

Незважаючи на свою певну «екзотичність», аграрні розписки активно використовуються в Україні, а їх популярність все більш росте в умовах ускладнення доступу до банківського кредитування. На те, щоб стати повноцінною складовою сучасних аграрних правовідносин, аграрній розписці знадобилося досить багато часу. Для цього державою створювалися спеціальні організаційно-правові умови, наприклад, запроваджувався режим пілотного проекту, поступово розширювалося коло областей, в яких можна було видавати аграрні розписки, створювався державний реєстр тощо. Однак зараз нормотворець планує суттєво реформувати відповідний інститут, який тільки-но набув певної усталеності. Законодавчі пропозиції втілені у проекті Закону про електронні аграрні розписки № 9266 від 02.05.2023 року, яким (у випадку його прийняття та підписання) можуть бути здійснені серйозні кроки до трансформування вітчизняного інституту аграрних розписок. Саме тому слід констатувати значний теоретико-практичний інтерес до цього питання, що зумовлює потребу в проведенні відповідного наукового дослідження.

Незважаючи на більш ніж десятирічне існування спеціального Закону України «Про аграрні розписки», правові проблеми, пов’язані з видачею, виконанням, обігом аграрних

розписок, досліджувалися у вітчизняній літературі досить слабо. Окремі питання цього незвичайного правового механізму фінансування аграріїв розкривалися у працях О. В. Борденюк, М. В. Гребенюка, Х. А. Григор'євої, С. Ф. Домбровського, В. Ф. Жаренко, Т. О. Коваленко, О. П. Кулинич, І. А. Лаврінєнка, Ю. М. Павлюченко, І. М. Панченко, Л. В. Тарасенко, О. М. Туєвої, В. Ю. Уркевича та інших учених. Однак праці указаних та інших науковців, здебільшого, або дають загальну характеристику цьому правовому механізму, або висвітлюють окремі складні елементи функціонування аграрних розписок. При цьому не вивченими залишаються накопичені матеріали судової практики, а також не проаналізовано запланованих реформаторських кроків, що передбачаються вказаним вище законопроектом 2023 року. Саме тому сформувався необхідність здійснити дослідження перспективних законодавчих змін у контексті наявного досвіду функціонування аграрних розписок в Україні.

Постановка завдання. Метою статті є визначення юридичних перспектив впровадження електронних аграрних розписок на тих правових умовах, що запропоновані законопроектом № 9266 від 02.05.2023 року.

Результати дослідження. У складних умовах воєнного часу сільське господарство України вкотре підтверджує свій статус основного локомотиву вітчизняної економіки. Однак уся фінансова, продовольча, соціальна та інша відповідальність, яка покладається на сучасний агробізнес України, посилює загальний значний тиск на господарюючих суб'єктів у період воєнної нестабільності. Особливо критичним у цьому аспекті виглядає налагодження доступного фінансового забезпечення. У зв'язку з цим значний інтерес представляє нормотворча пропозиція запровадити новий інструмент кредитування аграріїв – електронні аграрні розписки.

Оскільки проект Закону про електронні аграрні розписки № 9266 від 02.05.2023 року прийнято за основу, то вірогідність його подальшого підписання досить висока. Саме тому виглядає актуальним проаналізувати деякі ключові положення відповідного проекту та порівняти їх із чинним законодавством про аграрні розписки.

1. *Юридична природа.* Згідно з проектом електронна аграрна розписка визначається як «неемісійний цінний папір, що фіксує безумовне зобов'язання боржника, яке забезпечується заставою, здійснити поставку сільськогосподарської продукції або сплатити грошові кошти кредитору на визначених у такому цінному папері умовах» [2]. Важливо, що у цьому визначенні нарешті зроблено крок, на який досі не наважилися щодо звичайних аграрних розписок, а саме: електронні аграрні розписки прямо віднесені до цінних паперів на відміну від традиційних аграрних розписок, які є «товаророзпорядчим документом». Щодо цього питання точаться наукові дискусії ще з моменту прийняття спеціального Закону: одні вчені переконані в тому, що, незважаючи на формальні визначення, за своєю юридичною природою аграрні розписки є цінними паперами [3; 4; 5; 6; 7]; інші науковці наполягають на буквальному тлумаченні положень законодавства та відмовляють аграрній розписці у віднесенні до кола цінних паперів, принаймні до прямої вказівки нормотворця [8; 9].

2. *Законодавство.* Проектом обрано своєрідний шлях інтеграції нових положень про електронні аграрні розписки до чинного законодавства. Пропонується прийняти окремий Закон України «Про електронні аграрні розписки», який буде діяти абсолютно автономно від чинного Закону України «Про аграрні розписки» (ч. 3 ст. 2 законопроекту: «До регулювання відносин щодо електронних аграрних розписок Закон України «Про аграрні розписки» не застосовується»). Справді, новий закон буде набагато тісніше пов'язаним із фінансовим законодавством (законами України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки», «Про державне регулювання ринків капіталу та організованих товарних ринків», «Про депозитарну систему України»), ніж із діючим Законом України «Про аграрні розписки». Таким чином, у разі прийняття аналізованого проекту будуть діяти два закони, які регулюватимуть різні фінансові інструменти з окремими схожими ознаками.

Таке рішення не є однозначним. З одного боку, технічно набагато легше просто створити ще один закон «з нуля» та вписати в ньому ту юридичну конструкцію, яка була задумана. Однак, з іншого, теоретико-концептуального боку, обраний шлях має беззаперечні

вади. Зокрема, він закладає основи для безлічі спірних та потенційно колізійних ситуацій в майбутньому. Замість комплексного та ґрунтового реформування існуючого інституту аграрних розписок, зроблено спробу створити його паралельного «двійника», спорідненість яких неминуче викличе плутанину на практиці, а значить підірве забезпеченість прав та інтересів сільськогосподарських товаровиробників.

3. *Об'єкти.* Характерною рисою електронних аграрних розписок порівняно зі звичайними аграрними розписками можна назвати суттєве розширення кола можливих об'єктів відповідних правовідносин.

По-перше, спостерігається деталізація положень щодо використання тваринницької продукції як об'єкта аграрних розписок. Наприклад, це добре корелюється з нормами про необхідність володіння боржником земельними ділянками, на яких «розташовані інші приміщення, території, на яких зберігається сільськогосподарська продукція, утримуються живі тварини та/або розташовані виробничі потужності з забою живих тварин».

По-друге, додання до можливих об'єктів електронних аграрних розписок продуктів переробки первинної сільськогосподарської продукції. Логічним у цьому аспекті виглядає визначення сільськогосподарської продукції у проєкті – для цих цілей використовуються групи 1–24 УКТЗЕД замість 1–14 груп у Законі України «Про аграрні розписки».

Слід вказати, що подібні пропозиції лунали неодноразово щодо удосконалення законодавчого забезпечення звичайних аграрних розписок [7; 10; 11; 12]. Цікаво, що законодавець сміливо реалізує ці ідеї лише стосовно електронних аграрних розписок, забуваючи при цьому удосконалювати та модернізувати правові засади функціонування звичайних аграрних розписок. На нашу думку, включення відповідних положень до законопроекту про електронні аграрні розписки є свідченням того, що нормотворець усвідомлює прогресивність відповідних пропозицій та в цілому їх підтримує. Саме тому цілком логічним є паралельне оновлення чинного спеціального Закону України «Про аграрні розписки».

4. *Форма.* Форма електронних аграрних розписок обумовлена такими її юридичними характеристиками як: віднесення до цінних паперів та електронний вигляд. Проєкт вимагає дотримання чітких вимог щодо форми електронної аграрної розписки, зокрема, у ній має бути передбачено чіткий та досить розлогий перелік даних та положень. При цьому передбачається, що будь-яка електронна аграрна розписка має складатися з двох частин: основної та виконавчої.

5. *Порядок видачі.* Напевно, це той елемент юридичної конструкції електронної аграрної розписки, який найбільш кардинально відрізняє новий фінансовий інструмент від звичайних аграрних розписок за чинним законодавством. Як відомо, діючий Закон містить низу вимог до аграрних розписок, що робить процес їх укладення досить жорстко регламентованим та дещо ускладненим. Йдеться, зокрема, про використання бланків, нотаріальне посвідчення, внесення до Реєстру аграрних розписок.

Натомість у законопроєкті представлено зовсім інше бачення щодо оформлення майбутніх електронних аграрних розписок. Пропонується надати максимальний рівень самостійності безпосереднім учасникам процесу – боржнику та кредитору. Щоб оформити свої відносини, вони можуть через власні електронні кабінети у Реєстрі електронних аграрних розписок створювати електронну аграрну розписку та накладати свої кваліфіковані електронні підписи.

Держателем та адміністратором Реєстру електронних аграрних розписок має стати Центральний депозитарій цінних паперів, створений відповідно до Закону України «Про депозитарну систему України». На нього покладаються деякі функції щодо організації процесу. Зокрема, Центральний депозитарій цінних паперів здійснюватиме обмін інформацією про видані електронні аграрні розписки з адміністратором Державного аграрного реєстру.

Незважаючи на існування адміністратора, він не є основною ланкою. У боржника та кредитора є досить широкі можливості, наприклад, за взаємною згодою змінювати реквізити такої електронної аграрної розписки. У випадку виконання зобов'язання кредитор має самостійно відмітити це в Реєстрі електронних аграрних розписок. У разі невиконання

зобов'язань боржником кредитор за допомогою системи генерує спеціальну виписку для запуску виконавчих процедур. При цьому програмне забезпечення автоматично прораховує розміри штрафних санкцій.

У фаховій літературі зустрічаються як позитивні думки щодо ускладненої процедури оформлення аграрних розписок («зміцнює впевненість учасників операції в її законності, непорушності дійсності» [4], «забезпечує прозорість їх обігу й нівелює недобросовісне закладання боржником одного і того ж майбутнього врожаю декільком кредиторам» [4]), так і негативні («висока вартість нотаріального посвідчення робить її менш доступною» [13; 14]). Однак ті сміливі ідеї щодо автономізації процесу видачі, зміни, виконання та обігу електронних аграрних розписок, які пропонуються в аналізованому законопроекті, доктринально ще не обґрунтовані.

Навіть опираючись на проаналізовану вище обмежену кількість основних відмінностей нового фінансового інструменту, який планується до легалізації, зрозуміло, що він має потенціал стати досить затребуваним. З іншого боку, можна простежити неоднозначні положення, які передбачені законопроектом про електронні аграрні розписки.

По-перше, виникає деяке занепокоєння щодо паралельного існування двох фінансових інструментів зі схожими назвами, але значними юридичними відмінностями, що потенційно може створити складнощі у правозастосуванні. Зокрема, як зазначає Х. А. Григор'єва, «для мінімізації виникнення спірних ситуацій однозначне розуміння ключових рис аграрної розписки є надзвичайно важливим» [15].

По-друге, запропонований підхід до оформлення електронних аграрних розписок поряд із беззаперечними позитивними рисами (унікнення складних і тривалих процедур посвідчення традиційних аграрних розписок, розширення свободи боржників та кредиторів на етапі виникнення правовідносин) має також і окремі спірні риси. Так, не можна ігнорувати зворотній бік запропонованого інноваційного підходу: необхідність певного рівня цифрової та юридичної підготовки учасників для самостійного оформлення електронної аграрної розписки через електронні кабінети у відповідному реєстрі. Крім того, нотаріальне посвідчення традиційних аграрних розписок гарантує дотримання умов законодавства під час видачі таких розписок. Виключення нотаріальної складової з правового механізму електронної аграрної розписки може зробити її більш юридично вразливою.

По-третє, питання виникають щодо окремих норм законопроекту, які можуть неоднозначно вплинути на усталені аграрні правовідносини. Зокрема, такими є положення про те, що «з моменту видачі електронної аграрної розписки та до припинення зобов'язань за нею боржник втрачає право розпоряджатися речовими правами на земельні ділянки, зазначені в такій електронній аграрній розписці, зокрема, без дозволу кредитора за електронною аграрною розпискою боржник не має права здійснювати: 1) відчуження такої земельної ділянки; 2) відчуження свого права оренди, іншого прав користування такою земельною ділянкою; 3) здійснювати передання такої ділянки в суборенду; 4) розривати договір, внести зміни до договору або відмовлятися від договору, на підставі якого у нього виникло право оренди або інше право користування такою земельною ділянкою» [2]. Подібне обтяження прав землевласника та/або землекористувача є досить спірним в контексті чинного земельного права.

У цілому схематичний огляд нового інструменту залучення додаткового фінансування у сфері сільського господарства демонструє його цікаві юридичні характеристики, які відрізняють електронні аграрні розписки від звичайних аграрних розписок, до яких вітчизняний бізнес уже звик.

Запровадження до законодавства подібного електронного формату аграрних розписок є досить прогресивною ідеєю, яка має вітатися, особливо з огляду на гальмування прийняття іншого законопроекту «Про внесення змін до Закону України «Про аграрні розписки» та деяких інших законодавчих актів України щодо функціонування та обігу аграрних розписок» № 2805-д від 19.11.2020 року. Останнім законопроектом пропонувалося прийняття нової редакції Закону України «Про аграрні розписки», відповідно до якої передбачалося,

зокрема, використання електронної форми таких документів. Тобто ця ідея вже назріла та вимагає оптимального нормативного втілення.

У цілому, можна простежити, деякі важливі тенденції. Так, незважаючи на те, що Закон України «Про аграрні розписки» був досить новаторським на момент його прийняття у 2012 році, він став втіленням консервативного стабільного законодавства, адже пережив мінімальну кількість змін за більш ніж десятирічне існування. Законодавець не поспішав змінювати елементи цієї юридичної конструкції, навіть з огляду на активізацію правозастосування, появу окремих явних недоліків та невиправданих обмежень. При цьому проєктний Закон України «Про електронні аграрні розписки» є втіленням сміливого реформаційного бачення сучасних зручних фінансових інструментів для агробізнесу. У разі прийняття цього Закону для правового інституту аграрних розписок з'являться дві площини законодавства – консервативна та перспективна, чим буде створено досить цікавий юридичний ефект, практичні наслідки якого важко відстежити та спрогнозувати теоретично.

Висновки. У результаті проведеного дослідження можна підвести деякі підсумки. Так, по-перше, необхідність оновлення правового механізму аграрних розписок стала очевидною не лише для науковців та практиків, але й для законодавця, що втілювалося в підготовці та активному розгляді проєкту закону про електронні аграрні розписки. Для здійснення відповідного оновлення нормотворець обирає шлях утворення нового різновиду аграрних розписок, який досить серйозно відрізняється від класичного варіанту таких документів (зокрема, в частині таких важливих ознак як суб'єкти, об'єкти, форма, порядок видачі тощо). По-друге, проєктний шлях модернізації правового інституту аграрних розписок може принести не лише позитивні результати (спрощення процедури, розширення кола можливостей для видачі аграрних розписок, підвищення гнучкості у питаннях відповідальності тощо), але потенційно здатен спричинити певну дестабілізацію відносин щодо видачі, виконання, обігу аграрних розписок в цілому.

Список використаних джерел:

1. Про аграрні розписки: Закон України від 06.11.2012 року. *Відомості Верховної Ради*. 2013. № 50. Ст. 695.
2. Проєкт Закону про електронні аграрні розписки № 9266 від 02.05.2023 року. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41844> (дата звернення: 01.11.2023).
3. Бондаренко Н. В. Альтернативні інструменти кредитування аграрного сектору економіки. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. Серія: Економіка, аграрний менеджмент, бізнес. 2015. Вип. 222. С. 71–79.
4. Борденюк О. В. Аграрна розписка як інструмент для регулювання аграрних догвірних відносин. *Екологічне право*. 2020. Вип. 3. С. 7–10.
5. Правдюк Н. Л. Аграрні розписки як альтернативна форма кредитування сільськогосподарських підприємств: обліковий аспект. *Облік і фінанси*. 2016. № 4. С. 69–79.
6. Жаренко В. Ф. Застава майбутнього урожаю за аграрною розпискою. *Правовий вісник Української академії банківської справи*. 2013. № 2 (9). С. 82–87.
7. Кулинич О. П. Правове регулювання укладення і виконання аграрних розписок в Україні. *Право. Людина. Довкілля*. 2019. № 10 (1). С. 60–66.
8. Гевчук А. В. Аграрна розписка – сучасний обліковий інструмент забезпечення розрахунків та зобов'язань аграрного сектору держави. *Трансформація бухгалтерського обліку, аналізу та контролю в умовах соціально-економічних викликів: матеріали Міжнародного круглого столу (Тернопіль, 28 трав. 2021 року)*. Тернопіль: ЗУНУ, 2021. Т. 1. С. 35–37.
9. Царук Н. Г. Операції з аграрними розписками: облікові аспекти. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2017. № 6. С. 171–183.
10. Пасічник Ю. В. Перспективи використання аграрних розписок сільськогосподарськими підприємствами. *Формування новітньої парадигми управління публічними та приватними фінансами в Україні: матеріали I Всеукраїнського науково-практичного конференції (Херсон, 10 грудня 2020 року)*. Херсон, 2020. С. 345–347.

11. Стойко О. Я. Капіталізація аграрних підприємств за рахунок використання аграрних розписок. *Ефективна економіка*. 2018. № 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6229> (дата звернення: 01.11.2023).

12. Urkevych V. Yu. Agrarian receipts circulation in Ukraine: current issues of legal framework. *Право та інноваційне суспільство*. 2016. № 1 (6). С. 45–50.

13. Абрамова І. В. Аграрні розписки як інструмент фінансово-кредитного забезпечення дрібних і середніх сільгоспвиробників. *БізнесІнформ*. 2018. № 2. С. 253–258.

14. Домбровський С. Ф., Тараненко Л. С. Аграрна розписка як інструмент регулювання договірних відносин за участю сільськогосподарських товаровиробників. *Університетські наукові записки*. 2013. № 4 (48). С. 315–324.

15. Григор'єва Х. А. Юридичні особливості аграрних розписок (на матеріалах судової практики). *Приватне право в умовах війни: матеріали Всеукр. наук. конф.* (Одеса, 15 листопада 2022 року). Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. С. 866–869.

